

В цілому ж рецензована монографія ґрунтовно висвітлює становище в середовищі української партії соціалістів-революціонерів в добу Центральної Ради, Гетьманату та Директорії і є важливим внеском у вивчення проблеми української революції 1917-1920 рр.

П.С.Григорчук, Ю.А.Зінько

ГОЛОД 1932-33, 1946-47. ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ: ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

/ авт.-упорядн. Ф.А.Винокурова, Р.Ю.Подкур. – Вінниця: Антекс – УЛТД, 1998. – 224 с.

Вийшов у світ збірник документів і матеріалів з історії краю початку 30-х років, другої половини 40-х років ХХ століття, що є цінним джерелом для вивчення трагічних подій в подільських містах і селах під час голоду 1932-1933 та 1946-1947 років. Він вміщує 242 документи про жахливий голод, який прийшов в українське село і забрав сотні тисяч життів. Упорядники включили до збірника найбільш важливі й типові документи та матеріали, які зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області і дотепер в основному були відомі вузькому колу спеціалістів. Переважна більшість розміщених у збірнику документів публікується вперше. Вони розкривають суть сталінської аграрної політики, сутність його суцільної колективізації, яка неминуче привела до голоду в Україні.

Наведені документи спростовують ще донедавна існуючу в офіційних документах точку зору, що голоду в Україні не було, а були випадки недоїдання населення через продовольчі труднощі. Причини цього, як переконували залежні від влади засоби масової інформації, були природними – посуха, недорід. Однак опубліковані у збірнику документи обласного відділу Державного Політичного Управління (ДПУ), які створювались для службового користування і, як правило, проходили під грифом “секретно”, показують реальну ситуацію в краї. Дані документи свідчать, що причиною голоду була сталінська політика суцільної колективізації, яка спрямовувалась, передусім, на вилучення хліба у селян для потреб держави. Колективізація давала можливість проводити хлібозаготівельні компанії завжди за завищеними планами. В одному документі подаються слова жителя села Кричанівки Филимона Скрипника, який говорив: “Мені тепер доводиться помирати від голоду із сім’єю лише тому, що в мене незаконно забрали увесь хліб, після того, як я виконав хлібозаготовку”.

Органи ДПУ використовувались керівництвом держави для здійснення нагляду за виконанням доведеного селянам непомірно великого плану та здійснення репресій до осіб, які висловлювались проти насильного вилучення хліба. Документ №19 засвідчує, що на початку 1933 року тільки в Копайгородському районі було заарештовано біля 300 чоловік.

В даному збірнику вперше в такій кількості публікуються документи, які свідчать про масові випадки смерті від голоду. Влада ніби й не знала і не бачила, що у всіх районах області люди голодували. У збірнику представлено чималу кількість документів, в яких подаються відомості як про масові, так і про окремі випадки голоду серед населення сіл і міст Вінниччини. В документальних матеріалах наводиться жахлива статистика смертних випадків через голод. Тільки

в Козятинському районі з 15 березня по 15 квітня 1933 року померли 261 колгоспник, 257 одноосібників та 149 дітей (док. №82).

Однак влада продовжувала здійснювати обшуки і забирати у селян й зерно, залишене для посіву і харчування. В документі №23 подається зміст спецповідомлення Вінницького облвідділу ДПУ про хід хлібозаготівлі в Бершадському районі на початку 1932 року. В ньому говорилось, що "В Бершадском районе до последнего времени хлебозаготовки проводились исключительно административными мерами, а в большинстве сел применялись обыски. Во многих случаях отбирался весь хлеб до фунта даже у бедняков и колхозников, выполнивших свои обязательства". Незважаючи на інформацію про масове насильницьке вилучення хліба у селян, голод та випадки смерті від недоїдання, ЦК ВКП(б) та РНК СРСР 8 листопада 1932 року приймають постанову про припинення відвантаження товарів для сіл України, в якій говорилось, "что с сего дня приостанавливается отгрузка товаров для деревень всех областей Украины до времени, пока колхозы и индивидуальные крестьяне не начнут честно и добросовестно выполнять свой долг перед рабочим классом и Красной Армией в деле хлебосдачи" (док. №4).

В збірнику вперше у великій кількості представлені документи про жакливі випадки людоїдства та труподства. Через голод люди втрачали людську сутність. Читача вражають документи, в яких розповідається як брат зарізав брата і варив по шматочку, матір зарізала дитину і з'їла (док. №52, 171), жителька села Лисянка Жмеринського району зарізала сироту-племінницю та з мяса забитої зварила холодець (док. №56), а в с. Соболівка Теплицького району батько з донькою *забили і з'їли односельчанку* (док. №144).

Збірник містить важливу інформацію, котра показує не тільки нестерпні умови життя населення Вінниччини в період голоду, але й свідчить про численні виступи населення проти утисків держави. За свідченням документів найпоширенішими методами протесту були втечі з села (док. №172), масового характеру набули так звані "волинки", спроби виходу з колгоспу і повернення у свою власність землі, худоби та усуспільненого майна (док. №49, 51, 54, 143, 166, 176), виступи, страйки, (док. №152, 164, 173, 192), поширення листівок із закликом про захоплення колгоспних комор, складів з продуктами харчування та самочинний вихід в поле для збору врожаю (док. №167).

У збірнику подається група документів про хлібозаготівельну компанію 1946-47рр., яка в черговий раз штовхнула населення Вінниччини в обійми голодної смерті (док. №195-242). Із запропонованих упорядниками документів видно, що через надмірні державні поставки колгоспи практично не мали можливості оплатити за копійчаними розцінками трудовні. Після виконання державних планів в колгоспних коморах нічого не лишалося. Представлені в розділі доповідні записки, інформації, протоколи засідань партійних і радянських органів, спецповідомлення доводять, що на Вінниччині знову почастішали випадки голодної смерті, людоїдства, в черговий раз прокотилась хвиля епідеміологічних захворювань.

До видання включено розділ "У дзеркалі преси. Про що писали тодішні газети". В ньому вміщена підбірка фраз з обласних та районних газет Вінниччини, які були надійною зброєю в руках більшовицького керівництва. В час, коли від голоду пухнули і помирали люди, на своїх сторінках радянська преса друкувала

гасла: “Всі сили і увагу на виконання хлібоздачі”, “Чесно розрахуватись з державою”, “Без жалю, пощади витравляти куркульсько-петлюрівський саботаж хлібозаготівель”, “Негайно віддати 2800 центнерів зернових”, “3 роки ув’язнення за невиконання хлібозаготівель”, “Вище прапор соціалістичного змагання”. І жодного слова про страшні злидні та смерть від голоду.

Слід відзначити, що в збірнику краще представлений документальний матеріал 1932-33 років, а ніж 1946-47 років. Автори-упорядники згрупували переважно документи і матеріали Державного архіву Вінницької області. Доречним було б залучити до збірника й документи місцевого походження, що відклалися в центральних архівних установах держави. Думається, що такі документи значно поповнили б збірник матеріалами узагальнюючого характеру. Але дані побажання не знижують загальну цінність видання.

В підсумку, хочеться відмітити позитивне значення джерела для наукових та навчальних цілей. Запропоновані у збірнику документи можуть бути використані при підготовці узагальнених фундаментальних праць, монографій, навчальних посібників, а також в студентській та учнівській аудиторії при вивченні історії радянського суспільства 30-х – 40-х років ХХ століття.

Отож, підготовлений Фаїною Винокуровою та Романом Подкурмом збірник документів і матеріалів “Голод 1932-33, 1946-47. Вінницька область” – цінне, оригінальне, потрібне і глибоко наукове видання.

О.Г.Лойко, О.І.Криворучко

**В.КОСИК. УКРАЇНА В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ У ДОКУМЕНТАХ.
ЗБІРНИК НІМЕЦЬКИХ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ /1941 - 1942/. Т.2.-
ЛЬВІВ, 1998. - 384 с.**

Характеристика процесів, що відбувалися на українських землях в роки Другої світової війни, є важливою і складовою проблемою вітчизняної історії. За час її дослідження видано чимало наукових праць різного характеру. Серед них чільне місце займають збірники документів та матеріалів, статистичні довідники та інші видання, що дозволяють наочніше відтворити перебіг подій та явищ, які мали місце в Україні в даний період.

До останніх відноситься і збірка, яка рецензується. Її характерною рисою є те, що вона містить цікаву і багату інформацію з різних аспектів даної проблеми, яка почерпнута з раніше недоступних для вітчизняних дослідників німецьких архівів.

До збірника включено 52 документи. Більшість документів публікується в Україні вперше. Документи розміщені за хронологічним принципом, що забезпечує можливість прослідкувати послідовно в часі перебіг історичних процесів на окупованих українських землях у 1941-1942 рр.

Мовою документів розповідається про зародження та розвиток українського руху Опору в перші роки окупації, його основні складові, аналізується вплив, який здійснювали національні сили на хід тогочасної історії.

У збірнику подається група документів /док.16,17/, що відтворюють позицію відомих діячів національно-визвольного руху /Г. Омельченка, А.Шептицького, А.Лівицького, М.Омельяновича-Павленка, А.Мельника/, якої вони